

Torsdag med THORS

27.9.84

SPAR dina tårar... heter det i sången, och det är då fråga om en gammal fin imperativform med rötter i fornsvenskan. Men prof. Thors tror nog att uppmaningen SPARA också kommer att behålla sin popularitet (språkligt sett, alltså).

En läsare undrar över vad som menas med uttrycket gå till turken.

Turk är ett vardagsuttryck för "turkiskt bad" och det används såvitt jag vet huvudsakligen i Sverige.

En annan läsare konstaterar först - helt riktigt - att det heter bordtennis i betydelsen "pingpong" och undrar sedan med hänvisning till bordduk, men bordsdam, om det finns någon enkel regel för sammansättningar med s och utan s.

Dessvärre finns det bara en regel för förledens form i sammansatta ord: om förleden är ett sammansatt substantiv, får den i allmänhet ett s i fogen. Detta ser vi exempelvis i motorbåtsfärd (men båtfärd) och rödvinsbutelj (men vinbutelj).

Många sammansatta förleder saknar s, t.ex. om förleden slutar på -are, -ande, -else och -inna, det heter ju t.ex. isbrytarfartyg och påståendesats. Vidare saknas s i fogen, om förleden är enstavig och slutar på konsonant, t.ex. biffiko och ledtråd. Likaså saknas s vid ord på

trycksvagt -el, -en, -er och -on, t.ex. nyckelroman och hallonställe.

En viktig grupp av förleder med s har -ning: aningslös, förkylningssjukdom.

I övrigt är förledernas form mycket varierande, bl.a. därför att de kan ha en ålderdomlig ordform som t.ex. gammal genitiv pluralis som ordagrann eller gammal genitiv singularis såsom gatubelysning och ladugård.

Som synes finns det inte någon fast regel utom för förleden i sammansatta substantiv.

En tredje läsare har funderat på en form av verbet spara. Annonser har haft formuleringen "Spar pengar genom att" osv. "Kommer formen spara i sådana uttryck att försvinna?", undrar han.

Formen sparhar i själva verket funnits mycket länge (den är känd som imperativ redan i fornsvenskan). Presens spar finns i ett uttryck, som är allmänt bekant: "Snål spar, och f-n tar".

Jag tror att den vanliga formen sparar och imperativen spara har en mycket lång livstid framför sig.

En läsare har med förvåning läst min tolkning av dialektordet vesk "förståndig", som jag velat hålla samman med vett. Läsaren tänker på det ryska vésjtjij "klok", "profetisk". - Det hela var mycket intressant, men jag tror dock inte på härledningen från det ryska ordet: det skulle nog ha återgivits med ett svenskt -sjt-, inte med -sk.

Carl-Eric Thors

Torsdag med THORS

4.10.84

EN SLOD - vet ni vad det är? Om inte, tag del av den utredning som ett brev från Island till prof. Thors gett upphov till!

En läsare vill veta, varifrån det kända uttrycket O.K. (uttalat på engelskt vis "oukei") kommer.

Uttrycket som ju betyder "helt riktigt", "precis" har blivit mycket vanligt i svenskan på senare år. Det är ursprungligen amerikanskt slangspråk och anses vara en förkortning av stavningen oll korrekt för det vanliga all correct "helt riktigt".

Från samma läsare kommer en fråga om ordet shampoo. Ordet är egentligen inkommet från Indien över England och betyder "massage efter övergjutning med vatten och ingnidning med salva". Shampoo är den engelska stavningen. Uttalet i svenskan är "sjampo" (med betoning på första stavelsen och långt o). I Svenska Akademiens ordlista används stavningen schampo.

En svenskspråkig läsare på Island har funderat på ordet slod, som en äldre släkting till honom brukade. Hon kunde om sin syster med dennas många barn och barnbarn säga: "Nu kommer hon med hela slodet igen". Lä-

saren har känt igen ordet i det isländska slod (egentligen skriver islänningarna ett d med streck över den uppåtgående slingan, vilket också brukas i engelsk ljudskrift, t.ex. när man anger uttalet av ord som the och father).

Slod (neutrum) finns eller har funnits hos oss på Åland i betydelsen "hop, följe, skara" och i samma betydelser i Sverige, t.ex. i Östergötland och på Gotland. I Sverige har det också haft den föraktliga innebörden "slödder", men för det åländska citatet är den sannolika betydelsen "hop, följe".

Eftersom slod också är välkänt i norska dialekter, är ordet av gammalt nordiskt ursprung.

Torsdags-Thors med familj tackar för hälsningarna och "vid sendum bestu kvedjur okkar", dvs "vi sänder våra bästa hälsningar".

Till slut en liten fråga, som gäller en fras i Hbl den 14 september. Det talades om att "tomten askats fram just med tanke på SAS."

Längre fram i texten står det: "kan lämplig tomt säkert askas fram". På det första stället har väl ett tryckfel för askats fram insmugit sig. Aska är ett ålderdomligt ord med betydelsen "begära, anhålla om". Så står det i Svenska Akademiens ordlista, och jag uppfattar ordet på samma sätt.

Carl-Eric Thors